

5112 b

298

5126

IZLOČENO

Knjižnica ◻ ◻ ◻

„SVOBODNE MISLI“

2. zvezek ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻ ◻

Primož Trubar in naša
reformacija ◻ ◻ ◻ ◻ ◻

Izdala Slovenska sekcija
„Svobodne Misli“

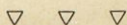
▼ ▼ V Ljubljani 1908 ▼ ▼

Tisk J. Blasnika nasl. v Ljubljani.

Knjižnica „Svobodne Misli“

□ □ □ □ □ 2. zvezek □ □ □ □ □

5712
Primož Trubar
in naša reformacija

Kulturno-historična študija

IZLOČENO

886-3.09:92 Trubar P.

92 Trubar P.

2008/8116

5.112

IZLOČENO

Šestnajsto stoletje je bilo zlati čas zgodovine našega naroda, celo dvestoletna doba svobodnega slovenskega vojvodstva se ne more temu stoletju na stran postaviti. V vseh obzirih je dosegel takrat naš narod visokost, kakoršne ne prej, ne pozneje.

(*Janez Trdina: Zgodovina slovenskega naroda. 1866.*)

Smo narod klerikalen, zaslužnjen, hlapčevski. Nimamo vere v svojo silo, nimamo nade v svojo bodočnost, nimamo ljubezni do sebe in do svojega. Hodimo nejasno pot do nejasnih ciljev. Nejasna nam je naša preteklost — nismo še napisali svoje zgodovine, nejasna nam je naša sedanjost — nimamo globoko začrtane poti, nimamo smotrenega dela, nejasna nam je naša bodočnost — nimamo določene smeri kod in kam. Ampak iz prvega sledi vse drugo, v tem in s tem se ubijajo naše sile, tu omahuje naša vera, od tod prihaja naš obup, tu upada navdušenje brez zavedne ljubezni. In od tod prihaja, da smo to, kar smo: narod hlapčevski, sužnji, klerikalci. Lahko je zapeljati narod, ki samega sebe ne pozna, ki ni našel v sebi svojega življenjskega smisla. In tako se je zgodilo, da je ona lepa zemlja, ki jo nazivamo svojo domovino, postala žrtev izsesavajočih tujcev, da je narod, ki ga imenujemo naš narod, postal hlapec tujega gospoda, da je naša sila stopila v službo, tujcu na pomoč, sebi v pogin. In tako se je zgodilo, da je

zavladal nad slovensko zemljo tuj, nam nasproten duh, duh ponižujoči in uničujoči, da je narodu postal ideal Dunaj, Lurd in Rim. In takó težišče vsega narodovega mišljenja ni bilo v narodu, ampak daleč zunaj izven naroda, in to se pravi: smo hlapci. In tako se je zgodilo, da je zavladata nad celo domovino črna tema, družba ljudij, ki jih je rodila sicer slovenska mati, a stopili so v službo tujstva in so potegnili narod za seboj. Njih ideal je: skozi Dunaj v Rim, in tja vlečejo ubogi hlapčevski narod, da ga usužnijo tujcu. Oni imajo načrtano pot, jasen cilj. Tam v Rimu, kjer sedi večni papež na prestolu, tam naj pade narod slovenski na kolena in moli. Tam je rešitev: tam na Dunaju, v Lurdu, v Rimu. In pridigujoč izsesanemu narodu rešitev vlečejo zapeljani narod za seboj, na Dunaj, v Lurd, v Rim. In ubogi narod veruje, veruje neomahljivo in, ko bi ne prinesel rešitve niti Dunaj niti Lurd niti Rim, potem so mu obljubljena po smrti nebesa. In hodi ubogi narod, hodi, roma in čaka rešitve. Narod, ki sam sebe ne pozna, ki ne pozna svoje sile niti svojega namena, je kakor slepec, ki se z zaupnostjo in dobro vero prepusti voditi onemu, ki mu ponuja roko. In sedaj vidite, kam gre njegova pot, pot slepca, peljanega od brezvestnih ljudij, sedaj vidite, kam pada naša sila, naša misel, delo naše: zato ta narod nima vere v svojo silo, nima nade v svojo bodočnost, nima ljubezni do sebe in svojega. V tem je naš propad. Zato bolj kot kdaj zapušča narod domovino, izsesano in uničeno, bolj kot kdaj pritiska vanjo tujec s svojo silo. Kajti, kadar vojska nima svojega ideala, ki se za njega bori, takrat ji je gotov pogin. In ta narod na jugu nima svojega ideala, ni njegovo, za kar se bori, njegovi vodniki pa ga peljejo v boj za Dunaj, za Lurd,

za Rim — in v tem je naš pogin. »Narodnost je poganški kult«, je rekel »Rimski katolik«, in njegovi besedniki se drže tega načela izrabljajoč narodnost, ki nam je čustvo, sveto čustvo samozavesti, le v svojo korist, njim je to sredstvo za njih namen. »Ako hoče narod imeti zgodovino, ni dovolj, da eksistira; njegovo življenje mora biti delavno in plodno. — Historičen narod je ta, ki najde v sebi pravila političnega in socialnega reda in ki uvede gotov red v uredbo države in gotovo pravičnost v družabno življenje. Ima svoje verstvo in moralko. Tvorí ročno in duševno delo; ima obrt, umetnost, literaturo. — Stremljenja narodov in njih medsebojni odnošaji tvorijo historijo.« (Lavissee.) Ali smo torej narod, narod historičen? In če nismo, ali moremo, ali hočemo postati? To je vprašanje, ki je posledica tega, da smo vse delali za narod — samo — delali nismo. Hočemo li za vselej odvrniti od sebe dvom o vrednosti in pomenu svojega naroda, pa je treba predvsem, da ta narod začne delati, delati zase, da postane v boju sam sebi ideal. Imeti mora svoj smoter, svoje stremljenje, svoj cilj. Težišče vsega njegovega mišljenja mora biti v njem samem. — Leta 1767. je Španija po zgledu drugih dežel razpustila jezuitski red. Leto nato je prišel kralj Karol III. v Madrid, da zasliši prošnje in želje meščanov. In mestni svet se je približal v vsej ponižnosti kraljevemu prestolu ter prosil kralja, naj jim vrne jezuite, da bi mogli »razveseliti svoje oči pri pogledu na te svete može«. »Kaj hočete s takim narodom?« vsklikne Buckle*) pri tej zgodovinski dogodbi. In danes vidimo propad dežele ki je skrbela za Rim, za papeže in za jezuite, mesto

*) Buckle: Zgodovina izobrazbe. III. 1.

da bi skrbela zase. »Španija se ni imela kdaj preroditi«, pravi Lavissee. *) In tu pride za nas vprašanje: ali smo narod prerojen, sebezaveden, ki pozna sebe, svojo dušo, svojo silo, svoj namen, ki ima svojo pot in svoj cilj? Prerojenje je povratek k samemu sebi, osvobojenje od zunanjih in tujih vplivov, je to iskanje samega sebe. Kakor je namen človeka, da se zaveda svojega »jaz«, tako je to dolžnost naroda, ako neče, da postane igrača tujih sil. Prerojenje je junaška doba vsakega naroda. In glejte, mi se nismo imeli kdaj preroditi. Nismo se prerodili in zato smo danes sinovi naroda, »krivega tol'kanj zamud«. (Prešeren.) Naše poganstvo je zapadlo prej, predno je postalo kulturno, kristjanstvo je prišlo k nam v obliki tuje vojne sile. In prišla je reformacija in je začel vstajati slovenski človek, zganila se je speča narodova sila — začelo se je — in je vse uničila protireformacija. In je prešlo 200 let in se je vzbudila Ilirija, toda Ilirci ne, narod je bil ubit, in je prišlo leto 1848., a ni prišlo narodno prerojenje, nismo imeli niti Havličkov niti Palackih. Dali so nam svobodo, a mi svobode nismo bili zmožni, in ko so vstali tabori po naši domovini, nas je navdušila misel za zedinjeno Slovenijo, toda narod se ni prerodil in njegova lastna mati mu je bila tujka. Sem so nas privedli in po l. 1870. postajamo sami sebi čimdalje bolj tuji. Nismo se prerodili in ko smo začeli, ko smo začeli, pravim, padla je na nas črna sila, ki je pazila, da bi se ne zganilo samostojno življenje naroda, da bi narod ne začel živeti svoje življenje, kajti: tisti trenutek bi bil prenehal služiti tujim gospodom. — Ko se je l. 1848. prebudil češki narod po dolgem

*) Lavissee: Pregled polit. zgod. Evrope.

prebujanju iz dolgega spanja, iskal je potov novega samostalnega življenja. Težko je bilo najti se takoj. Dve sili sta bili, ki sta ga dvignili: prerodil se je v svoji zgodovini in v svoji reformaciji. Zgodovina jim je dala obliko, reformacija vsebino. Skoraj vsi glavni buditelji češki so bili privrženci reformacije in protestantje: Dobrovský, Kollár, Jungmann, Šafařík, Palacký, Smetana, Havlíček. In uspešno je bilo delo češkega prerodenja, ko je Havlíček postavil narodni program: začeti tam, kjer so nas ubili. Hus in njegova doba je postala vzor. In v tej reformaciji je našel češki narod ideal, katerega živo silo vidimo in čutimo danes, in v zvestobi do te ideje je rastla sila, vedno nova, vedno živa. Na to pot so stopili vsi veliki možje: Neruda, Masaryk. In danes je postala ta sila zmagovita, in čutimo v nji prerodenje Čehov. »Smo narod Husov in radi se tako nazivamo. Toda ali smo res ta narod Husov v resnici, v čisti resnici? Nismo, še nismo...«*) In mi? Mi narod Trubarjev, Dalmatinov, Kreljev, narod svojih reformatorjev, ki so nam postavili prvo podlago narodne kulture, čegav narod smo mi? Ali nismo danes z dušo in s telesom prodani oni temni sili, ki so proti nji nastopili naši reformatorji? Ali nismo narod, ki teh imen niti ne pozna, in ako jih pozna, se jih sramuje in jih bije v obraz za to, kar so storili za njega? Smo narod klerikalen, usužnjen, hlapčevski in zato nimamo ljubezni do sebe in do svojega. In zakaj? Narod, ki se samo za njega dela in sam ne dela, je pojem brez vsebine, sila brez vrednosti. Kultura ni njegov delež, ampak da se voditi tujim silam, ker svojih ne pozna. Ko smo se l. 1848. prerodili, nismo se prerodili

*) Masaryk: Jan Hus, naše prerodenje in naša reformacija.

niti v zgodovini niti v reformaciji. Nismo začeli tam, kjer so nas ubili, nismo začeli s svojim prerojenjem. Zato smo ostali in smo narod neprerojen, ostali smo sužnji tuje sile, ki je danes nastopila svojo zmagovito pot. In zakaj? Zanikali smo svojo zgodovino in svojo reformacijo in smo zanikali samega sebe in zato je šel čas brezplodno mimo nas. Šli so problemi mimo nas in smo jih pustili nerešene. Bali smo se jih, ker se bojimo poglobljenja, bojimo se svobode in samostojnosti, ker ne poznamo svojih sil in ne verujemo vanje. Svoje može smo slavili s pesnimi, z napitnicami in plesi. In še vedno jih slavimo. Postavljamo jim spomenike in mislimo, da storimo svojo dolžnost. Še vedno smo romantični in se bojimo resnosti in resnice. Zato je s trdo silo na nas pritisnil resni čas, maščevalec zapravljenе preteklosti. In danes smo tu. Danes bolj kot kdaj čutimo svoj greh. Pokoro smo odpravili in kesanja ne potrebujemo več. Stojimo v začetku novega življenja. In kaj sedaj? Kako popraviti zamude, kako stopiti na novo pot? Živimo v času prerojenja narodov, v času nove reformacije in nove renesance. In kaj mi? Ali smo zmožni preroditi in prenoviti se, ali moremo in hočemo začeti svoje življenje? Odgovor je le jeden: moremo in hočemo, ker moramo, ker je to naše življenjsko vprašanje. In hočemo li, da bo globoko naše prerojenje, globoko, z vedno novo silo, potem moramo začeti tam, kjer bi bili morali že zdavnaj začeti: v svoji reformaciji. V nji je treba objasniti preteklost, z njo je treba razumeti sedanjost, v nji je treba določiti bodočnost. V nji je treba spoznati naše sile, misli in hrepenenja, iz nje je treba začrtati pot: kod, kje in kam. Po nje sledovih moramo stopiti na novo pot, pot prerojenja, iz nje nam bodo vsklile nove sile novega prerojenja.

Imeli smo torej svojo reformacijo, svojo renesanco. Lepa in jasna doba je bila to, ena najjasnejših dob v naši zgodovini. V zgodovini človeštva opazujemo stalen boj med tradicijo in reformo, med starim in novim. Stari življenjski nazor okameni, umre, nima življenjske sile, stvari se medtem boljši, višji, popolnejši. Je to vse delo stalnega razvoja. Človek zaostaja, pada, čas hiti naprej. Prihaja kriza, boj, prehod. Novo zmaguje nad starim. Je to nekako vrenje, čas novega življenja, je to »Sturm und Drang«. Je to doba velikih ljudi, silnih individuov, ki posežejo s svojimi močmi v boj in odločijo bitko. Rekli bi lahko, da vedno človek reši krizo, ki jo je zakrivila počasna, nerazvijajoča se družba. In v časih takih prehodov, ko se zazibljejo nestalna tla pod nogami stare družbe, išče človek predvsem sebe, in narod išče sebe, in vsak išče sebe, kajti v veliki nevarnosti in negotovosti je vsak sebi najbližji. Tako je bilo v dobi, ko se je preživel srednjeveški svetovni nazor in je prišla renesanca in reformacija, ko se je ljudstvo prenovilo v sebi. In danes stojimo, živimo v isti krizi, smo v prehodu, in danes je naša dolžnost, da odločimo bitko v boju, ne samo zase, ampak tudi za narod, da bo deležen sadov razvoja in napredka; in ako hočemo, da ne bo šel čas mimo nas brez pomena, kakor je šel doslej, da ne bomo kazali slepim ter govorili gluhim, moramo združiti sedajnost s preteklostjo, začeli tam, kjer smo prenehali pred dolgo črno pavzo. Tudi naš čas je povratak k človeku in njegovemu spopolnjenju ter ž njim k spopolnjenju družbe. Potrebuje čas silnih ljudi, močnih individuov. Vprašanja, ki smo pustili, da so se reševala brez nas in daleč od nas, rešujemo danes v sebi in iz sebe. In hočemo, da jih razreši vsak v sebi, kajti to je pot prerodenja,

prenovljenja in spopolnjenja. In isto se mora goditi v narodu. Zato je nam danes Trubar problem in rešiti ga moramo, kajti v tem hočemo začrtati novo pot. Slaveč torej spomin velikega moža, ki ga bo štela naša zgodovina za enega prvih svojih mož, ne proslavljamo protestantstva, ki je danes za nas premagano stališče, ampak predvsem:

1. Moža, njegovo silo in energijo, ki je z njo vodil veliko delo, ki ga danes imenujemo: kulturno in versko prerojenje Slovencev.

2. Duha, protirimskega, proticerkvenega, narodnega, ki je vodil nazaj k narodu, k samostojnosti in samozavesti.

3. Dobo novih sil in novega življenja, ki nam je postala za vse čase zgled trdega dela, neomajane volje, velike sile.

To nam je Trubar in to vidimo v njem in v naši reformaciji. Pravim v naši reformaciji, kajti naša je bila, slovenska, narodna. Ni bila samo odmev časa, sama je izrastla iz razmer, iz nas samih, bila je samostojna sila, plodna in plodeča, iz nas je izšla in je bila namenjena nam. In kaj moremo po nji še imenovati »naše«? Ilirijo? Ali l. 1848? Ali Tabore? Nobenega gibanja se ni narod udeležil tako zavestno in v taki navdušenosti, kakor reformacije. Tu ni bil le Trubar in par predikantov, tu je bil narod, hrepeneč po resnici, hoteč v novo življenje, bojujoč se za sebe. Le tako je bilo mogoče, da je reformacija prevzela vse sloje, da so imeli predikantje za seboj $\frac{3}{4}$ slovenskega naroda, da je bil tekom pol stoletja položen temelj slovenski kulturi, ki je nosil v sebi vse predpogoje večje bodočnosti.

In prišla je tuja sila in nas je ubila. In mi še danes molimo in poljubljamo roko, ki je uničila našo

kulturo, našo reformacijo. Še danes! Še danes ljubimo tujo silo, ki nas je zaslužnjila, gojimo gada na prsih, ki nas je zastrupil. Še danes, in vedno bolj raste temna moč, ki nas je pritisnila k tlom in nas izsesala. Nismo več svoji. Molimo jo, ljubimo, poljubljamo. Izsesala je iz nas življenje, kri našo, in je legla na nas s težko silo ter čuva, da ne vstanemo, da se ne prebudimo . . . Potrebuje nas, da nas sesa, da živi na nas, da nas zase žrtvuje Dunaju, Lurdu, Rimu. Padli smo brez slave, brez zmage. Nimamo Bele Gore, niti Kosovega polja, imamo ljubljanski trg, kjer so zgorele prve slovenske knjige. V njih je bil temelj, z njimi je bil postavljen, z njimi je padel. In narod je začel moliti zmagovito jezuitsko roko in zato je padel tja, kjer smo ga našli mučenega, izsesanega. In dolgo smo premišljali, kako bi in kaj bi. Predolgo smo premišljali. In šele zdaj smo izprevideli, da je malo vreden narod, ki poljublja roko, ki ga je uničila. Ponižani narod je postal ponižen, postal je hlapec svojih zaslužnenih gospodov, in suženj tujcev. Postal je igrača črne moči, brez svoje sile in volje, uslužbenec rimski, njegovo delo je delo za druge, za Dunaj, Lurd, Rim, njegove sile ne služijo ciljem naroda, ampak ciljem Dunaja, Lurda, Rima.

In v tem času obhajamo 400 letnico rojstva moža, ki je stal na čelu našega prebujenja. 400 let, kar smo se rodili, 300 let, kar smo umrli . . . Kajti kakor mrtvi smo živeli poslej, niso rastle naše sile, naša kultura, radost k življenju. Nismo postali zgodovinski narod. Padali smo in se manjšali ter smo postali samo sredstvo za množenje tuje moči, uničujoči sami sebe. In mi govorimo drugim: quousque tandem, kako dolgo še? in sami sebi tega ne govorimo. Čakamo darov iz Dunaja,

vode iz Lurda in blagoslovov iz Rima. Ne, drugi nas morejo rešiti ali uničiti, sami se moremo rešiti ali uničiti.

In mi hočemo živeti. Hočemo! Hočemo biti narod. Narod preteklosti, sedanjosti, bodočnosti. Dvignimo torej preteklost, zgodovino našo, junaško dobo svojo, našo reformacijo in v nji dvignimo narod. Vzbudimo v spomin ono našo svetlo dobo, najjasnejšo v naši zgodovini, spomnimo se svojih reformatorjev, spomnimo se uničene kulture svoje. In najdemo tam zgled, ki nam jasno svetijo v temno sedanjost ter odločno kažejo pot v bodočnost. Vidimo tam v reformatorjih silne ljudi, polne energije in gorečnosti, može dela in vstrajnosti, ki jim ni bila težka pot iz Ljubljane v Tbingo, ki so vkljub vsem oviram in preganjanju premagali silo časa ter v 50 letih postavili Slovence skoraj na isto stopinjo kulture s sočasnimi narodi. Vidimo tam može, ki jim je enaka sila in enaka usoda bila prideljena, kakor vsem onim velikim postavam reformacije (Wiclif, Hus, Luther, Latimer, Tyndal, Knox, češki bratje). Vidimo tam duha, ki preveva in dviga ves narod na boj proti tujcu in Rimu. Vidimo tam dobo resno, delavno, snujočo slovensko kulturo. A odločno in vodilno silo vseh in vsega, tip reformatorja, moža svoje dobe, prvoboritelja mlade slovenske kulture, začetnika in vstrajnega voditelja velikega dela vidimo v možu, katerega spomin slavimo danes, v Primožu Trubarju.

* * *

V tej dobi je dala naša domovina svetu dovolj znamenitih mož. Na meji, kjer je pritiskala turška sila proti Evropi, so stali kranjski, štajerski in koroški

junaki, in naši Turjačani, Turni, Kisli, Kušljani, Ostrovrharji, Ravbarji in Lambergi so bili trdna stena proti navalom ter so odnesli iz bojev mnogo junaške slave; moremo jih imenovati naše, kajti stali so na čelu reformacije in so podpirali mlado slovensko kulturo, borili so se proti Dunaju in Rimu, borili so se za svobodo vere in sprejemali v svoje varstvo preganjane predikante. Edino oni, njim na čelu baron Ungnad, so gmotno podprli izdajanje slovenskih knjig ter l. 1584 omogočili izdanje cele slovenske biblije, katere tisk je stal 8000 gld., velika svota za tedanje čase. Kranjski stanovi sami so dali 6100 gld., štajerski 1000, koroški 900 gld. Če pomislimo, kako težko je bilo prevažanje knjig iz daljne tujine, ko se je moralo pogosto voziti skrivaj v sodih i. dr., vidimo veliko vnemo tedanjega plemstva, ki je hotelo kulturno povzdigniti svoje dežele in se ni balo pri tem niti najodločnejših nastopov napram katoliškemu dvoru. Mladina naših dežel je takrat hodila študirat predvsem v Italijo, kjer je humanizem vzbudil stare vede in klasično umetnost, kjer je renesanca vzbujala novo življenje, prerojenje človeka v naravi. Samo v Padovi je študiralo na takrat najbolj slavnem učilišču po 150 dijakov iz Kranjske, poleg tega pa so potovali po tedanji navadi po Italiji, študirali v Paviji in Bologni ter imeli priliko videti prenovljenje italijanskega naroda. Drugi pa so študirali na nemških univerzah: v Jeni in v Tibingi. V Jeni je predvsem vabilo ime slavnega nemškega humanista Melanchthona, enega najslavnejših mož svoje dobe. Njegov učenec je bil Adam Bohorič, vreden naslednik svojega učitelja, prvi slovenski pedagog, učitelj in slovničar. V Tibingo pa je vabilo slavno vseučilišče, ki je postalo močna sila reformacijskega gibanja. Tam je postal

profesor tudi Slovenec Istrijan Matija Garbič, znanec Luthrov, ki je prijazno sprejemal svoje rojake posebno potem, ko se je virtemberški vojvoda sam potrudil, da je zaslovelo tibinško vseučilišče. Posebno je vabilo vseučilišče potem, ko je poleg Mata Vlačiča Frankovića, pomožnega učitelja Garbičevega Tiffernus, Slovenec, vzgojitelj in pozneje kancler Krištofa vojvode virtemberškega volil v oporoki 4 štipendije, ki so jih uživali Slovenci. Od l. 1558—60 je uživalo te štipendije 15 Kranjcev. Odlikovali so se tudi Slovenci na Dunaju: Hvala, humanist, pozneje Slatkonja, škof dunajski. Slovenec Gallus (Petelin) iz Ljubljane je znamenita oseba v cerkveni godbi, prepotoval je vso Italijo, postal kapelnik na Moravskem in je umrl v Pragi 1590. l. (istotako Teod. Rumpler, dvorni muzikus v Virtembergu). Žiga Herberstein, plemič iz Vipave, vešč slovenščine, je bil jeden najslavnejših poslancev svoje dobe, prepotoval je vse evropske dvore, odkril je na svojih dveh potih (1516 in 1526) Rusijo, tedanjemu svetu neznano zemljo. Kaj čuda, da se je oživilo naše duševno življenje, ko je bilo zbrane okoli nas in v nas toliko mlade sile in da smo tako postali sodelležniki časa. Kaj čuda, da smo pri tej vnemi in ljubezni do vede zapazili tudi sami sebe in da bi bil velik del zakladov, ki jih je mladina prinesla iz tujine, prišla nam v prid, da nista prišla Dunaj in Rim, ki sta uničila mlado, nadebudno cvetje.

* * *

Sploh so z našo reformacijo posredno ali neposredno stali v zvezi veliki možje tedanje dobe in bolj kot kdaj smo čutili, da ležimo na pragu Italije. Za in proti naši reformaciji se je delalo na najvišjih dvorih:

virtemberškem in dunajskem, bojevali so se zanjo naši stanovi z vsemi nemškimi cesarji od Maksimilijana do Ferdinanda. Zanimala so se zanjo nemška mesta in posamezne osebe, ki so prispevale z denarjem za knjige. Delovali so v nji učenci Luthra in Melanchthona. Sodeloval je pri nji P. P. Vergerij, znani humanist Andrea, rektor tibinške univerze in njegov učenec Spindler, drugi ravnatelj protestantske gimnazije v Ljubljani. Tip nemškega humanista, Frischlin, in mnogo drugih sočasnih delavnih mož je prišlo tedaj v dotiko z našo mlado kulturo. Toda glavno delo so izvršili sinovi iz naroda, naši reformatorji, in kar je glavno, izvršili so ga z narodom.

* * *

Dviga se iz prijazne dolenjske zemlje grič nad griči — Sv. Ahac. Večji je in silnejši od drugih in vidi daleč v svet. Na njega obronku stoji Turjak, stari grad Turjačanov, vnetih nekdanjih podpornikov slovenskih reformatorjev, zmagovitih junakov na obmejnih bojih. Pol ure proti vshodu leži vas Rašica. Majhna vas s cerkvico. Leži na griču in se lepo vidi po dolini proti Lašičam. Slovenski Weimar*) so nazvali ta kraj, ki je o njem trdil Levstik, da se v njem govori najlepši jezik na Slovenskem, in Turjaku so hoteli pridati ime slovenski Wartburg.***) Ni niti Weimar niti Wartburg,

*) Weimar je nemško mesto, kjer sta živela in delovala poleg drugih posebno slavna nemška pesnika: Schiller in Goethe.

**) Po gradu Wartburg, kjer je Luther prestavljal sv. pismo. Da je Jurij Dalmatin prestavljal skrit na Turjaku slov. sv. pismo, ne odgovarja zgodovinski resnici (gl. Elze), pač pa se je na gradu Turjačanov dolgo opravljala protestantska služba božja, kakor tudi po drugih gradovih v deželi.

ampak je tu rojstni kraj Levstika, Stritarja in Trubarja. Tu na Rašici se je rodil Primož Trubar (8. junija 1508). Njegov oče je bil cerkveni ključar in dober vaščan. Od tod se je začela Trubarjeva pot v svet, podobna navadni poti tedanjega in še sedanjega revnega slovenskega študenta. Prišel je v šolo na Reki (1521. l.) in od tam v Solnograd in na Dunaj. Tedanja šola je imela predvsem namen vzgajati ljudi za cerkev. Glavna stvar v nji je bila latinščina, napram kateri so bili vsi drugi jeziki ničvredni. Bili so to še zadnji odmevi srednjeveške šole. Študentje so pri tem živeli zelo študentsko življenje, kajti v šolo so takrat hodili večinoma samo bogati in plemiči. Trubar si je služil kruh s petjem, imel je lep glas, kar ga je pozneje napravilo dobrega govornika in priljubljenega pridigarja. Tu se je s svojim petjem priljubil Petru Bonomu, ki je postal škof v Trstu. Leta 1527. je prišel Trubar v Trst, kjer je našel v Bonomu starega prijatelja in podpornika. Sprejel ga je kot pevca v svoj zbor in tako je postal Trubar duhovnik ter je l. 1530. od svojega podpornika dobil kaplanijo sv. Maksimilijana v Celju, kjer je pridigoval slovensko, pozneje pa mu je bila podeljena fara Laški trg in za njo še Loka na Dolenjskem.

* * *

Med tem pa so se dogajale velike reči, ki so globoko pretresle celo Evropo. Katoliška cerkev, ki je bila z vojno silo podjarmila vse evropske narode, je že zdavnaj pozabila na evangelij, nje prva in poslednja skrb je bilo nje državno blagostanje. Na papeškem dvoru v Rimu se je živelo zelo imenitno, zato se je potrebovalo denarja. Papež in višja duhovščina so predstavljali posvetno oblast, ki je iskala vedno novih

sredstev za dohodke in jih našla v čudežih, božjih potih, v vicah in odpustkih, nižja duhovščina pa je po starem pravilu: »nevednost je mati pobožnosti« pritiskala na ubogo ljudstvo, strašila s peklom in vragom ter izžemala denar. Izprijenost cerkve je dosegla svoj vrhunec v XIV. stoletju ko se je na dvore cerkvenih dostojanstvenikov naselilo najnesramnejše življenje. Naravno je nastal boj med duhovščino za boljše službe, ki so se včasih kupile, včasih pribojevale.*) Proti tej izprijeni cerkvi so začeli nastopati razni reformatorji v njej in izven nje. Tako so nastopili Valdenski in Albigenški bojevniki, ki jih je papež kot neverce z vojno močjo uničil. V cerkvi sami sta nastopila Dominik in Frančišek Asiški, ki sta hotela podati zgled prvega kristjanskega življenja. Vse to ni moglo uničiti oborožene papeške moči, ki je bila zaveznica evropskih držav. Toda bolj ko je cerkev pritiskala na »neverce«, bolj so vstajali novi možje in bolj in bolj se je začelo oglašati uničeno ljudstvo. Tako je nastopil v Angliji Wiclif s svojim klicem proti papežu in proti nesmiselnim cerkvenim naukom, češ, da »Bog ne zahteva, da bi verovali, kar je nesmiselno.***) Wiclif je

*) Natančneje o tem: Draper, Zgodovina konflikta med vedo in vero. Str. 242. i. dr. — Kakšen propad za cerkev se je bližal v Avstriji, se vidi iz tega, da na Dunaju 20 let ni bil noben duhovnik posvečen in samo še 7 študentov se je ukvarjalo s teologijo. Trenutek, ko so začeli zmagovati jezuitje, je bil torej za vso Avstrijo odločilnega pomena, predvsem pa za dva naroda v nji: za Čeha in Slovence.

**) Stavek: Credo, quia absurdum est, t. j. verujem, ker je nesmiselno, velja še danes in cerkev zapoveduje verovati vse svoje nesmisle, razun, kar jih je zaradi svoje »nezmotljivosti« morala opustiti. Verovati nesmisel — pa je nesmisel in za ta stavek se borimo še danes. Temu je danes namenjen boj modernistov, ki jasno priča o napredku cerkve.

imel mnogo pristašev, njegovi nauki so se iz Anglije razširili po Evropi ter postali živa iskra novega ognja, posebno na tedanjih vseučiliščih. Največji odmev je našel njegov klic v Pragi, kjer je bilo duševno središče tedanje srednje Evrope. Pritisk tujcev in duhovnikov je budil nevoljo ljudstva, ki je imelo za seboj že veliko zgodovino. Praški pridigarji Waldhauser, Milič, Matej iz Janova, in Štitný so v svojih govorih nastopili proti cerkvi. Iz njih pa je izšel jeden največjih verskih reformatorjev, jeden najodločnejših bojevnikov za resnico, danes vodilni duh češkega naroda — Jan Hus. Njegovo geslo je bilo: »lšči resnico, poslušaj resnico, uči se resnice, ljubi resnico, oznanuj resnico, drži se resnice in brani resnico do smrti.« S tem geslom je nastopil kot pridigar in pisatelj. Bil je jeden najbolj učenih mož svoje dobe, rektor praške univerze, izboren govornik, vnet oznanjevalec resnice. Bili so takrat obenem trije papeži, da ne govorimo o notranjem propadu cerkve. Kot ljubitelj resnice je Hus nastopil proti cerkvi in napačnim naukom, zato je bil 6. jul. 1415.*) v Kostnici na grmadi sežgan. Obsodili so ga ljudje, ki so seboj iz Rima in od drugod pripeljali več tisoč kurtizan. Niso prenesli resnice, zato je bil sežgan nje oznanjevalec. Nato so nastali na Češkem veliki husitski boji. Da bi se papež zavaroval zoper vedno številnejše brezverce, je ustanovil takozvano inkvizicijo, ki je imela namen brez prelivanja krvi kaznovati »kecerje« t. j. sežgati jih. Začelo se je preganjanje po celi Evropi, posebno v Španiji in Italiji. Tisoče dobrih ljudi je zgorelo v plamenu, kajti z natezalnicami in škorpijoni je sveta

*) Ta dan slave Čehi z razsvetljavo in tako se vsako leto zavedni narod spominja svojega kostniškega mučenika.

inkvizicija prisilila k priznanju vsakega, naj je bil kriv ali ne. Z opravičenostjo je zaklical Pagliarici: »Komaj je mogoče: biti kristjan in umreti v svoji postelji.« Erazem Rotterdamski, jeden največjih duhov tedanje dobe je rekel pri pogledu na obupno stanje Evrope: »Ako Kristus ne osvobodi svojega ljudstva od vse te različne cerkvene tiranije, pa je tiranija turška manj neznosna.« Boj med cerkvijo in reformatorji je bil odmev starega boja med vedo in vero, ki ga lahko zasledujemo prav do nje ustanovitve nazaj. V XV. stoletju začutimo novo gibanje posebno v krogih učenjakov. Njih klic je: nazaj h klasičnemu staremu veku. (Humanizem.) Študiranje starih pisateljev, spoznavanje starih ved in klasične umetnosti je vzbudilo novo življenje v Evropi, posebno v Italiji. (Renesanca.) Vsporedno s tem pa se je razvijalo gibanje: nazaj k prvotnemu kristjanstvu. (Reformacija.) Velike iznajdbe in spremembe so morale spremeniti staro življenje, stare nazore. Srednji vek s svojo školastiko se je končal, novo mišljenje, novo življenje je zavelo po Evropi. »Je radost živeti«, je vskliknil veliki humanist Hutten, »vede vstajajo, umetnosti se probujajo.« Ljubezen in radost do novega življenja je prevzela vse sloje. Univerze so postale bojišče novih idej, dvori so postali zbirališče umetnikov, v ljudstvu se je začelo samozavestno gibanje. Tudi papeški dvor je podpiral vedo in umetnost. Papež Leon X. je bil velik podpornik onih, ki so mu ponižno služili. Sam zase je bil zadovoljen in je rekel, da je hvaležen Kristusu, ker se mu (papežu) zaradi njega tako dobro godi. Toda umetnost in vojske so ga stale toliko, da je napravil premoženje treh papežev (svojega prednika, svoje in svojega naslednika). Treba je bilo torej razpisati nove

odpustke in poslati menihe po svetu. Hotel je papež, a bolj ljubitelj umetnosti nego Kristusov namestnik, sezidati v Rimu cerkev sv. Petra kot največji božji hram na svetu. Toda Evropa je bila sita stroškov in rimskih odpustkov. Proti prodajanju odpustkov je nastopil Luther Martin, ki je trdil, da le vera more rešiti človeka ne kupljeni odpustki. Niso še popolnoma odzveneli odmevi Wiclifizma in husitskih vojn, že je razburil Evropo nov silen klic. Bil je zdaj tem pomembnejši, ker je bila vsa Evropa pripravljena. Papež se sicer spočetka ni zmenil za Luthrov nastop, rekel je celo, da se mu dobro zdi, če se menihi sem in tja malo spopadejo. Toda stvar je bila resna, kajti nemška mesta, deželni stanovi in knezi so drug za drugim prestopali na Luthrovo stran. Od l. 1517., ko je Luther nabil na cerkvena vrata v Wittenbergu 95 stavkov o veri, je hitro rastlo reformacijsko gibanje, ki je počasi dobilo poleg verskega tudi naroden in socialen, nazadnje pa političen pomen, dasi je vse bilo v bistvu le posledica kulturnega gibanja in je kot tako globoko poseglo v zgodovino vseh tedanjih evropskih narodov.

Kako so ti časi izgledali pri nas, nam jasno govori shod v Inomostu l. 1518., kjer se kranjski stanovi pritožujejo čez duhovščino cesarju Maksimilijanu, da se duhovščina ne ozira na posvetno oblast, da oddaja in prodaja brez nje vednosti visoke službe in cerkvena posestva, da se kršijo cerkvene ustanove in propadajo župnišča, ker ni duhovščine doma.*) Dalje slede pritožbe o oduševanju, »od moža zahteva duhovnik na smrtni postelji vola, od žene kravo, za odpuščanje grehov jemljejo denar, posebno v testamentih. Duhov-

*) Dimitz, Zgodovina Kranjske. II. 62.

ščina sama toči vino in dovoljuje za denar vse, kar se komu poljubi, za maše in pogrebe se zahteva pre-visoke svote.« Sploh: »kdor župnikom in navadnim duhovnikom denar da, ta je kmalu izčrpan«.*) Dalje se toži, da nosi duhovščina in študentje nevarno orodje, da se oblači nedostojno in pogosto bije med seboj. »Jednako sede s svojimi priležnicami doma, kakor da da bi bile njih žene. Te se oblačijo v najkrasnejša oblačila, kar se ne spodobi in se postavljajo na nekaterih krajih, na svatbah in o praznikih, v prvo vrsto. Zato naj bi poslej imele njih služabnice zaradi razlike rumena znamenja, (kakor jih morajo nositi Judje).« — Iz vsega tega je sledila podivjanost ljudstva, fantastičnost in verski propad. In proti temu je nastopil slovenski reformator — Primož Trubar. Reformacija se je razširila med tem po vsej Nemčiji in je zmagovala posebno po mestih med vseučiliško mladino. Trubar je mogel v Solnogradu in na Dunaju vse to slišati, a ni postal protestant. Tudi v Trstu so bili že duhovi razburjeni, dasi se je na jugu razvijala reformacija mnogo mirneje, ker je renesančno gibanje prevzelo vse duhove. Med tem so se tudi v Ljubljani začeli zbirati protestantje, med katerimi najdemo imena: Matija Klombner, deželni pisar, navdušen propagator reformacijskih idej, Lenard Budina, pozneje prvi ravnatelj protestantske gimnazije v Ljubljani, Jurij Saerter, 1533—41 mestni sodnik, Ivan Kisel, sin župana Vida Kisla, pozneje prvoboritelj protestantov, Martin Pregelj, mestni sodnik (od l. 1559—60) in župan (1563), Ulrih Koburger, Luka Cvehel, Foresto, Concilli, Prunner, med njimi tudi duhovniki in korarji: Dr. Lenart Mertlic, Jurij Dragolič in Pavel Wiener, vplivna

*) Gl. Dimitz: n. n. m. 63.

oseba, korar v škofiji (umrl na Sedmograškem). Protestantje so bili torej na Slovenskem, predno je nastopil Trubar, kar ni čudno, ako pomislimo na pritožbe, ki so jih proti izprijenosti duhovščine podali stanovi na državnem shodu v Inomostu že l. 1518., za časa Maksimilijana,*) kjer se stanovi pritožujejo proti prodajanju cerkvenih posestij, proti izsesavanju, proti konku binam v župniščih, proti nastopanju teologov z noži etc. Ob nastopu prvih reformatorjev je bila cerkev na Slovenskem brez sile, propadla sama v sebi po svoji nemoralnosti. Vse to se je godilo javno in fantastično ljudstvo je pričakovalo konec sveta ter zidalo cerkve, nosilo denar v klostre. Proti tej zlorabi v cerkvi je nastopil Trubar, vnet duhovnik, in je klical ljudstvo nazaj h krščanstvu. Ljudstvu je bilo potreba verskega poglobljenja. Kakor se je pred sto leti vsak nastop proti cerkvi smatral za wiklifestvo, tako se je sedaj vsak tak pojav nazval luteranstvo in naj je bil povzročen iz najboljšega namena. V tem smislu je torej nastopil Trubar v svojih govorih v Celju in v Loki in zato vidimo v njem popolnoma samostojen reformatorski nastop.***) Med tem je že l. 1530. deželni glavar Ivan Kacijanar izdal strog razglas proti »nekaterim protestantom, ki poleg drugih brezbožnih naukov tudi proti najsvetejšemu zakramentu našega Zveličarja in proti visokohvaljeni kraljici devici Mariji po kotih pridigujejo«. prih. Trubarjevega imena ni bilo med njimi. Tako je prišel leto (1531) Trubar v Ljubljano v škofijo kot sloveč pridigar. V svojih pridigah je Trubar zopet nastopil proti izprijenosti v cerkvi in je govoril proti celibatu

*) Gl. Dimitz, Zgod. Kranj. I. 56.

**) Gl. Elze, Superintendantje na Kranjskem.

duhovnikov, ter proti obhajilu v eni podobi. Škof Krištof Ravbar mu je prepovedal pridigovati v stolni cerkvi, toda med tem so prosvetljeni kranjski stanovi že večinoma bili vneti protestantje in so mu prepustili pridige v cerkvi sv. Elizabete v špitalu.*) Tam je pridigoval Trubar do l. 1540. in njegove vnete pridige so kmalu imele mnogo poslušalcev, nauki njegovi so dobili vnetih privržencev. Njegovi nauki in njegov odločen nastop je vplival posebno na duhovščino, ki je začela prestopati na stran reformacije. L. 1540. je bil sicer Trubar na kraljevo povelje izgnan iz Ljubljane, a dve leti potem ga je poklical škof Kacijanar iz Loke zopet nazaj kot kanonika in slovenskega pridigarja v stolni cerkvi. Že l. 1544. je zasedel ljubljanski škofijski sedež škof Urban Tekstor, prijatelj začetnika jezuitov, Ignacija Lojola, ki je pa vkljub temu pustil slovenske in nemške pridige v stolnici Trubarju in Pavlu Wienerju, ki se je bil med tem oženil. L. 1546. je bila Trubarju podeljena fara Št. Jernej, kjer je priljubljeni Trubar kmalu pridobil zase celo dolino. Toda, ko se je korar Wiener v Ljubljani po smrti svoje žene drugič oženil in so njegov zgled posnemali skoraj vsi duhovni, ko je škof**) zvedel, da se obhaja pod obojo podobo, izdal je v avgustu l. 1547. ukaz, da se ima prijeti glavne protestante ljubljanske: Mertlic, Dragolič, Wiener, Klombner, Pregelj, Concilli, in tudi Trubar je bil med zapisanimi. Dočim so v Ljubljani bivajoče osebe res prijeli in zaprli, je bil Trubar še pravočasno opozorjen na nevarnost in je skrivaj zapustil Št. Jernej ter je odšel v Trst,

*) Ljubljanski špital je bil na mestu, kjer stoji še danes hiša mest. ubož. zaklada, takozvana »Kresija«.

**) Tedanji škofje navadno niso bivali v Ljubljani.

kjer je v mestu in v okolici slovensko pridigoval. Njegova hiša v Ljubljani je bila preiskana, knjige njegove so sežgali, on sam je bil nazvan kot izobčen. Na prošnjo stanov se je smel l. 1548. vrniti v Ljubljano, toda dočim je reformacija v Ljubljani in po mestih že popolnoma zmagala ter se je začelo po deželi, posebno po Dolenjskem, vneto versko gibanje, ko so že prvi predikantje nastopili pot med narodom, takrat je zavela od zgoraj neprijetna sapa, kralj Ferdinand je odklonil zaslišanje slovenskih stanov v Pragi. Cerkev je imela na dvoru svojo besedo, zato se je dvor postavil proti reformaciji. Poslej se začne boj med protestantskimi slovenskimi stanovi in med katoliškim avstrijskim dvorom, ki se je bil trdo in odločno z različnimi uspehi, dokler ni belogorska bitka za vselej odločila usode avstrijskih dežel in tudi usodo naših stanov in slovenske domovine.

Preganjan je pobegnil l. 1548. Trubar iz domovine čez Gorenjsko, Koroško, Tirolsko v južno Nemčijo. Šele v nemškem Nürnbergu je našel slovenski reformator izgnanec svoje zavetišče, ki mu ga je dal prijatelj Vid Ditrich, ki mu je obenem preskrbel službo pridigarja v Rotenburgu ob Taubri. Tu se je Trubar tudi poročil in je imel svoj miren družinski kot. Toda pri tem ni pozabil domovine, ki jo je moral zapustiti v negotovosti in boju. Ostali so tam sicer še pridigarji in oznanjevatelji reformacije, toda slovečega pridigarja, „zvenečega glasu“*) kakor ga imenuje Cruzius, ni bilo več. Govorjena beseda njegova torej ni mogla priti v prid Slovencem, bila je le ena pot — pisati. In tako pod takimi razmerami se je rodila prva slovenska knjiga daleč od domovine, v tuji Nemčiji, spo-

*) „Voce sonante“ v nagrobnem spomeniku.

četa v pobožni želji, pisana v domovinski ljubezni. Težak je bil nje začetek, še težji njen postanek. Slovenski izgnanec v tujini je stal pred sto vprašanji, ki jih ni doslej razmišljal nihče. Trubar je sam pisal pozneje, da se je smatralo slovenski in ogrski jezik za tako barbarski, da se ga ne more niti pisati niti čitati. Kako pisati, s kakimi črkami, kako označiti razne šumevce in jezikovne posebnosti! Toda Trubar je hotel pisati in je pisal. Najdemo v njegovem značaju nenavadno odločnost, podjetnost, vstrajnost, vnemo do dela. In tako se je rodila prva slovenska knjiga, ki je izšla po težkih ovirah l. 1550., kajti težko je bilo najti tiskarno v tuji deželi za popolnoma tuj jezik ob onem času, ko se je tako zelo pazilo na to, kaj se tiska, zaradi raznih verskih sekt, da ne omenjamo gmotnih stroškov, ki jih je takrat povzročal tisk knjige. Tiskarne v Nürnbergu in v švabski Halli so odklonile tisk, in tako je postala nemška Tibinga zibelka slovenskega slovstva. Ni se smel podpisati niti pisatelj niti tiskar. Trubar se je podpisal kot „Philopatridus Illyricus“ (ilirski domoljub) tiskar pa se je podpisal kot Jernej Škerjanec s Sedmograškega.*)

Poleg katekizma je pridejal Trubar nujno potrebni abecednik, kjer je vsaj za prvo silo sestavil slovensko abecedo. »Ane Buquice, is tih fe ty Mladi inu preprofti Slouenci mogo lahku vkratkim zhafu brati nauuzhiti. Vtih fo tudi ty vegfhy ftuki te kerfzhanfke Vere inu ane Molytve te fo prepifane od aniga Peryatila vfeh

*) Naslov knjige, ki je tiskana z nemškimi črkami se glasi: »Catechismus. In der Windischen Sprach, sambt einer kurtzen Auslegung in gesang weisz. Anu kratku Poduuzhenie, lkaterim vfaki zhlouik more vnebu pryti.«

Slouenzou.« In s stavkom »et omnis lingua confitebitur deo« in vsak jezik bo hvalil Boga, je povzdignil slovenski jezik na jednako stopinjo vrednosti z drugimi jeziki, kar mu je takrat in mu še sedaj odreka latinska rimska cerkev.

Med tem je stal Trubar cel čas v zvezi s svojimi prijatelji na Slovenskem, ki so videli v njem svojo vodilno silo. Ako pomislimo, kake so bile težave, pri tedanjih prometnih sredstvih predno so prišle knjige iz nemške Tibinge v slovensko domovino in predno so se tu raznesle in razprodale med ljudstvo, potem moremo samo občudovati delavnost in vstrajnost slovenskih reformatorjev, ki so šli s tako vnemo v boj za svojo sveto stvar.

Začeto delo je bilo treba nadaljevati. Reformacija je povsod zmagovala med ljudstvom s tem, da je podajala narodu knjige v narodnem jeziku. Saj je bila položila celo svojo silo na knjigo, na pismo in na evangelij. Vse to je zdaj bilo treba naenkrat podati v slovenskem jeziku. Prijatelji so prosili Trubarja, naj nadaljuje. A ovire, ki so se stavile prvi slovenski knjigi na Nemškem, so stale še vedno. Trubar se je med tem l. 1552. preselil v Kempten, imel je mnogo svojega dela in poleg tega so se stavile na pot gmotne težave, ki so zahtevale denarne podpore in pomoči.

Med tem je tudi katoliški zmaj začel dvigati svojo onemoglo glavo, posebno po škalkaldski vojni (1548) in po določilih Tridentskega zbora (1550). Toda katoliška cerkev je pokazala svojo onemoglost, in malo je pomagalo, da je škof sam (Urban Tekstor) šel pridigovat po kranjskih mestih. Neuka in nevedna katoliška duhovščina, ki ni bila vajena družega, nego dobro jesti in piti na račun neizobraženega ljudstva, ni bila

zmožna dvigniti ter navdušiti ljudstvo za katoliško cerkev, kajti ljudstvo je gledalo na cerkev in na duhovnika s sovraštvom in nevoljo. Lahko rečemo, da je v tem času prevladoval splošen odpor proti vsakemu verstvu, česar posledice so se pokazale pozneje. Boljša duhovščina je prestopila na stran reformatorjev in plemstvo se je s par izjemami z nepričakovanim navdušenjem postavilo v boj za reformacijo ter se zavzelo odločno proti škofu, ki je pridigoval o izdajalstvu plemstva. Škofov naslednik Peter je bil mož, ki se je malo brigal za verski boj na Kranjskem in je šele na cesarjevo povelje zapretil, da se morajo vsi protestantje, pod kaznijo izobčenja iz cerkve, vrniti v katoliško cerkev. Toda taka grožnja ni prav nič pomagala, kakor danes, se tudi takrat nihče ni bal izobčenja iz cerkve, ki v nji niti hotel ni biti. Zato pa je rastlo število predikantov, v Ljubljani so stanovi ustanovili svojo protestantsko gimnazijo, kjer se je učilo tudi slovensko in tudi po drugih mestih in večjih krajih so nastale šole. Začelo se je doma živo gibanje. Med tem se je naselil v Tibingi Peter Pavel Vergerij, bivši papežev nuncij in škof v Kopru v Istriji, ki je bil prestopil k protestantizmu, in par let za njim je prišel istotja plemenitaš Ivan Ungnad Soneški, ki si je bil pridobil v boju mnogo slave in je bil imenitna oseba na dvoru, a odrekal se se je vseh časti in se kot vnet pristaš protestantov preselil na Virtemberško. Pri Trubarju je prebival isti čas kot gost Štefan Konzul, Hrvat iz Istrije. Iz tega je sledilo najprej to, da se je Vergerij živo zavzel za nadaljno izdajanje slovenskih knjig in je sam hotel po svojih močeh Trubarja pri delu podpirati, drugič, da je baron Ungnad ponudil svojo pomoč v denarju in je ostal do svoje smrti, da, celo po nji, stalen podpornik

slovenske knjige in tretjič: rodila se je misel izdajati knjige ne le za Slovence, ampak tudi za Hrvate. Na protestantske izseljence je torej naenkrat prišlo veliko delo, ki je zahtevalo mnogo moči in vstrajnosti, da se je izvedlo. Tako je izšla l. 1555. nova slovenska knjiga, evangelij sv. Matevža, ki so ji sledile hitro druge: abecedarij, mali katekizem, 1557. novi zakon, 1558. postila, vse tiskane z latinico. Štefan Konzul je med tem iste knjige predstavil v hrvatski jezik (z glagolico) in baron Ungnad je l. 1559. v Urachu ustanovil tiskarno za izdajanje slovenskih in hrvatskih knjig, ki ji je na čelo postavil kot voditelja Primoža Trubarja. Tako si je v tujini pridobila slovenska knjiga trdno podlago, in že 15. julija l. 1560. je mogel Trubar kralju Maksimilijanu poročati, da je njegova, največja kranjska knjiga — novi zakon — že preložena v hrvaščino in je kralja prosil, da naj sam in po svojih stanovih podpira slovenski in hrvatski tisk. Maksimilijan je bil naklonjen protestantom in na prošnjo Trubarjevo je dobila slovenska in hrvatska knjiga, ki ji pripisuje Trubar veliko važnost, svoje prijatelje in podpornike na najvišjih mestih.

Toda razmere so zahtevale Trubarja, slavnega govornika, v domovini in kranjski stanovi so se obrnili na njega,*) naj se vrne v domovino in prevzame mesto deželnega pridigarja v Ljubljani. Trubar si je s svojim delom in s plemenitim značajem dobil novih prijateljev v tujini (Rabus, Brenz) imel je svoj mirni delavni kot in zato je bilo težko s celo družino oditi na Kranjsko, posebno če pomislimo na tedanje počasno potovanje. Po kratkem premišljanju je odpovedal svojo službo v

*) Gl. Th. Elze. Trubars Briefe. Tübingen 1897. Str. 83. in sl.

Kemptenu in se je na pomlad l. 1561. napotil v Tibingo, da bi se tam sešel s Št. Konzulom, ta pa je ležal bolan in hrvatski tisk je s tem prišel v nered. Trubar je dal iz domovine poklicati novega glagolijaša. Poslali so mu starega Antona Dalmato, ki je živel dalj časa v Ljubljani in od daleč podpiral Konzula pri njegovem delu. Med tem pa se je pojavil v Tibingi naenkrat Pavel Skalić, Hrvat, ki je preje živel na Dunaju in je tam pregledal prve Trubarjeve knjige. Bil je to, kakor P. P. Vergerij, nemiren duh, ponosen in slavohlepen mož. V Tibingi sta se našla z Vergerijem in sta se začela vmešavati v novo podjetje. Baron Ungnad je dobro čutil nevarnost; kajti po l. 1555. je prevladala na Virtemberškem odločno avgsburška konfesija in vsaka druga pot bi bila onemogočila slovenski nadaljni tisk. Ker vojvoda in učenjaki našega jezika niso bili zmožni, je bilo čisto lahko mogoče, da bi bili ljudje kakor Skalić in Vergerij, ki so imeli svoje slavohlepne namene, slovensko podjetje diskreditirali. Nezaupnost proti Trubarju in slovenskim knjigam se je pojavila potem še parkrat. Dvom je povzročil pozneje rektor univerze in vojvodov kancler Jakob Andrea, oče slavnega nemškega pedagoga, ki je tudi pri namestovanju direktorjev na ljubljanski gimnaziji igral odločilno vlogo (Spindler, Frischlin). Baron Ungnad se je zavzel zato, da bi mlado, takó plodonosno podjetje ne trpelo zaradi takih ljudij in je izposloval pri vojvodi, da je imenoval Trubarja za župnika v Urachu, da je mogel tako stalno nadzirati in voditi hrvatsko-slovensko tiskarno. Tako so uprav izhajale prve hrvatske knjige, ko se je maja meseca v Urachu pojavil odposlanec kranjskih stanov in z njim je Trubar odšel nazaj v domovino. Moremo si misliti, kako se je razveselilo slovenskemu izgnancu

srce, ko je po 13 letih zopet zagledal kranjske snežnike. Ta njegova vrnitev v slovensko zemljo je bil pravi triumf. Povsod po Gorenjskem so hiteli ljudje v vasi ob cesti in so ga pozdravljali. Iz Kranja so mu šle gospe iz plemstva na konjih naproti in velika množica ljudstva ga je pričakovala v mestu, kjer je mestna godba igrala »Te deum laudamus (26. jun.). Z enakim navdušenjem je bil slovenski reformator vsprejet v Ljubljani, kjer je takoj nastopil svojo službo ter pridigoval slovensko in nemško pred veliko zbrano množico. Čakalo ga je tu veliko dela. Reformacija, ki se je razširila po mestih in po deželi ni imela povsod zmožnih ljudij. Mnogi okraji so zahtevali svojega predikanta, kipeči, zmagujoči sili je manjkalo reda in jasnosti. Trubar je sam hodil pridigovat po deželi in se je kmalu zbrala okoli njega družba delavnih mož, ki so vsi izšli iz naroda in zato so se s tem večjim veseljem lotili dela. Predvsem je tu poleg vnetih plemičev družba Mat. Klombnerja, ki je oskrboval razširjanje protestantskih slov. knjig. Za njim stoje prve glave Ljubljane, župan in mestni sodnik Mart. Pregelj, Ivan Kisel, ravnatelj gimnazije Len. Budina, mlada pisateljska skupina, Adam Bohorič, Sebastijan Krelj, Jurij Jurišič (znan pod imenom Jurij Kobila), Jurij Dalmatin, prevajalec slov. biblije, tem so ob strani stali znameniti predikanti, izborni govorniki, v Ljubljani poleg Jurija Kobile posebno Hans Tulšak, v Kranju Rokavec, na Bledu bivši župnik Fašnik, v Radečah na Dolenjskem Gregor Maček, na Notranjskem Gr. Stradiot, Mat. Sivčič na Krasu, Gregor Vlahovič v Beli Krajini in dr. Poleg teh pa so se pojavljali po Štajerskem, po Koroškem, po Goriškem in prav tja do vojne granice navdušeni oznanjevalci reformacije, ki jih je bilo treba počasi zbrati ter jim določiti njih

delo, kajti zaradi nemirnih časov in pomanjkanja izobrazbe moglo se je na napačnih potih razbiti blagonosno delo reformacije. Doba verskega gibanja je vselej tudi doba verskega fanatizma, ki je najbolj nevaren pravi notranji reformaciji, ter je zmožen iz ene blodnje zapeljati v drugo. Nekaj mesecev trdega dela je bilo treba, predno je uredil Trubar najnujnejše zahteve, ki so se porodile iz verskega prevrata zadnjega desetletja. Imel je pri tem svobodno roko in le od daleč od nekod iz Gor. Grada se je oglasil ljubljanski škof Peter z vprašanjem, kako si dovoli pridi govat i v njegovi škofiji. Trubar mu je odgovoril, da so ga poklicali in postavili deželni stanovi. Ker pa je bil zapustil tiskarno v Urachu brez pravih sil, ki bi delo vodile, klicala ga je dolžnost nazaj na Nemško. Ker je posebno hrvatski tisk zahteval več sil, je vzel seboj dva Uskoka, Srba Mat. Popoviča in Bošnjaka Iva Maleševaca; na štirih konjih in enem oslu so odjahali iz Ljubljane in so potrebovali do Uracha 20 dnij. Po poti sta oba Uskoka dobro skrbela za svoje želonce in posebno ljubila pivo. V Urachu pa je čakalo mnogo novega dela. Ljudje, ki jih je imel Primož Trubar okoli sebe, niso bili posebno zmožni in povsod je manjkalo njegove varne delavne roke. V času njegove odsotnosti se je malo storilo. Največ se je mislilo na nadaljevanje hrvatskih prevodov. Tudi nova dva pomočnika, ki jih je bil vzel Trubar seboj, sta bila nedelavna in neporabna, zato ju je kmalu poslal nazaj v domovino, pa je kmalu dobil za seboj dobro delavno silo: Jurija Jurišiča. Tako je izdal Trubar (l. 1562) novo knjigo pod naslovom: Articuli oli deili te prave stare vere kerszhanske i. t. d. V nji so predstavljene avgsburška, virtemberška in saška konfesija. Kako se je delo reformacije, posebno v jezikovnem

oziru, širilo, vidimo n. pr. iz tega, da je prve slovenske knjige šlo na Koroško 80 eksemplarjev, te knjige pa je šlo samo v Beljak 443, torej več nego v Ljubljano (310).*) To samostojno delo je budilo sumničenje v gotovih krogih, ki so se bali samostojnega reformatorja ter hoteli le slovenskega prelagatelja. Tako je slovenska reformacija postala odvisna od svojih podpornikov.

V predgovoru pojasnuje Trubar vojvodi Krištofu Virtemberškemu svoje delo in govori obširneje o reformaciji na Slovenskem. To delo je kmalu izšlo v hrvaščini v glagolici in cirilici.

Dočim je našla slovenska knjiga med kranjskimi, štajerskimi in koroškimi stanovi dovolj podpore in so

*) Sploh se je reformacija ravno na Koroškem zelo hitro širila in slovenske knjige so imele tam mnogo odjemalcev. Mnogo let potem so bile protestantske slovenske knjige pravi zakladi, ki so jih skrivale hiše zase in so jih našli šele v našem času. (Lendovšek, Oblak.) Kam smo na Koroškem padli od takrat! Kako je bila reformacija tam razširjena, kaže nam strah katoliške duhovščine ob času Mar. Terezije. (Gl. Apih: Ustanovitev narodne šole na Slovenskem. Letopis Mat. Slov. 1894. str. 253.) Kaka razlika med časom reformacije (poziv Luthra na nemška mesta, župane in kneze za ustanovitev šol) in 200 let potem! Dočim slišimo iz ust in knjig reformatorjev splošno zahtevo po višji izobrazbi, so se pozneje duhovniki branili šole, ker bi se ljudje brati naučili in bi potem brezverske knjige čitali. Žalski župnik je n. pr. na ukaz vlade (z dne 29. prosinca 1750.) godrnjal, da se duhovnikom ni brigati za pisanje in čitanje, »naša dolžnost je mladino učiti krščanski nauk, potem se pa ne bo čulo o toliko luteranskih izseljencih, (še za časa Marije Terezije so morali protestantje iz dežel) če bi branje in pisanje ne bilo tako splošno«. »Duhovnih pesmij« n. pr. je šlo v Beljak 200, »Drugega dela nov. zakona« 230 (v Ljubljano 50!) »Postile« 71 (v Ljubljano 40!) biblije 300. Tu se vidi pomen slovenske knjige na meji. Še v zadnjem času se je proti temu »luteranstvu« hotelo izrabljati Ciril-Metodovo družbo na Koroškem.

posebno prijatelji v Ljubljani skrbeli za nje stroške, je bila hrvatska knjiga navezana na darove in podpore, kajti reformacija se po Hrvatskem še ni bila toliko razširila, in zemlja je mnogo trpela zaradi turških nemirov, Primorje in Dalmacija pa sta dobivala novih idej iz bližnje Italije, katere odmev najdemo posebno v cvetočih mestih (Dubrovnik), in zato reformacija iz Nemškega ni mogla imeti onega uspeha kakor na Slovenskem. Podpor za izdajanje hrvatskih knjig se je nabralo na besedo Trubarjevo in Ungnadovo, ki je sam k temu mnogo žrtvoval, od vseh strani. Nemški knezi sami so prispevali največ. Kralj Maksimilijan, ki je bil protestantom naklonjen, si je dal celo posvetiti nekaj del, prispeval je sam denarno in je celo na njegovo ime šel cel voz »abecedarija« na Dunaj in od tam na jug. Na ta način je v nekaj letih hitro rastlo število hrvatskih prevodov (6 glagolskih in 5 cirilskih). Za razširjanje knjig so se trudili večinoma slovenski predikantje, in vneti Gregor Vlahovič, ki je znal samo slovensko (ne latinsko, ne nemško), se je napotil iz svojega kraja (Novo Mesto in Bela Krajina) prav na Hrvatsko, pridigoval je in razširjal knjige ter nastopil pred samim banom, ki se je tudi vnemal za reformacijske nauke. Isti ban (Peter Eberan) je vzel bratovščini rešnjega telesa v Metliki prostijo in jo dal — predikantom. Tako so prav ob času probujanja in skupnih bojov stopili Slovenci in Hrvatje v skupno književno zvezo, ki bi bila prinesla krasnih sadov, da ni bila tako hitro uničena.

Ko je Trubar delo v Urachu nekoliko uredil, oglasili so se že kranjski stanovi s prošnjo, da se vrne domov, kajti bil je doma potreben in čakali so ga vsi, plemstvo, ljudstvo in duhovščina — pa tudi sovražniki. Ko je

uredil v tiskarni vse, toliko, da ni bil tam več nujno potreben, poslovil se je od Uracha, vojvoda Virtemberški mu je podaril 100 gld. in Trubar je odšel junija 1572 z ženo in sinoma nazaj v domovino. Tu se je zdaj imelo začeti stalno resno delo.

Škof Peter pa se je bil že prej obrnil na cesarja s tožbami zoper Trubarja, nakar mu je bilo zapovedano Trubarja zaslišati. Toda Trubar je bil takrat že odšel iz domovine, in sedaj je sklenil škof nastopiti tem odločnejše proti njemu. Tožil je zopet cesarju o krivovercih in zahteval, da se Trubarja takoj zapre. Kako slabo je takrat stalo s cerkvijo pri nas se vidi iz tega, da piše škof, naj se ne izda njega ali kakega duhovnika kot tožnika (stara pesem denunciantstva), »ker če bo Trubar pregnan iz dežele, mu bodo ljudje vse menihe in farje pobili«. Cesar je ukazal iz Podjebrada (30. julija 1562) vse glavne reformatorje prijeti in zapreti (Trubar, Klombner, Rakovec) in še posebej je naročil stanovom, da se ne stavijo takemu povelju v bran. Vkljub temu pa so se zbrali stanovi takoj in se zavzeli proti cesarju za Trubarja. V zvezi z meščani so sestavili odbor, ki je pojasnil cesarju stanje na Kranjskem ter pokazal Trubarja v drugačni luči nego škof Peter. Vsled tega je ostal Trubar na svojem mestu, pač pa ga je zahteval škof predse, da mu odgovori na stavljená vprašanja. V škofovski palači se je vršilo dne 6. decembra 1562 zaslišanje, ki so se ga udeležili plemstvo in meščanje. Škof je stavil Trubarju 21 vprašanj (ali veruje v cerkev, v zakramente, v vice, v mašo etc.)*) Trubar je odgovoril v smislu augsburškega veroizpovedanja. Dne 20. de-

*) Th. Elze, Superintendentje na Kranjskem. 17.

cembra se je zaslišanje nadaljevalo in škof je moral glede krivoverstva molčati, posebno ker je imel na svoji vesti grehe, ki je zaradi njih na tožbo stanov sam prišel v preiskavo. Tako je ostal Trubar pridigar v Ljubljani in je pogosto hodil pridigovat tudi na kmete. Slovenska knjiga in njegova živa beseda sta zmagali v narodu. In oboje je imelo za vselej zmagovati, kajti oboje so postavili na trdno podlago, na narodno šolo. L. 1563. je nastala ljubljanska stanovska gimnazija in poleg nje so nastale šole po večjih krajih. Na manjših šolah so poučevali predikantje sami ali najeti učitelji. S šolo je dala reformacija narodu silo, ki bi bila omogočila brzi napredek Slovencev, ko bi vse ne bila uničila katoliška protireformacija. Z njo in s slovensko knjigo se je začelo kulturno delo in z njo je bilo tudi končano, kajti poslej je narod 200 let čakal svojih šol, ki so mu bile dane od tuje roke in so mu vsiljevale tuj jezik. Ne moremo dovolj pojmovati pomena narodne šole, ki bi bila vzrastla iz naroda samega, Z njo bi se bilo začelo novo življenje. Trubar je hotel organizirati cerkev in šolo, kakor se je to godilo drugod po protestantskih deželah. Toda njegovo delo je kmalu motil zopet cesarski ukaz, dan na deželnega glavarja Jakoba Lambergarja, da se mora Trubarja zapreti. Toda deželni upravitelj Jošt Ostrovrhar je Trubarju sporočil, naj se ne pokori povelju, kadar ga bodo klicali na ljubljanski grad, ampak naj ostane v mestu, kjer ga bodo branili meščanje in plemiči. Vkljub temu se je Trubar bal kakega hitrega napada od katoliške strani, pa je odšel na Goriško, kjer je pridigoval v Gorici, v Rubiji in v okolici Trsta. Obenem je nastal spor med njim in med kanclerjem Andreo v Tibingi, ki ga je na podlagi nekih besed v zasebnem pismu obdolžil kal-

vinstva in cvinglijanstva*) ter zahteval, da se pregledajo slovenske in hrvatske knjige, če ni tam krivoverskih zmot. Iz tega je prišlo nezaupanje, zaradi katerega je trpelo podjetje v Urachu. Trubar se je pismeno opravičil vojvodi, ki mu je tudi verjel. Vendar je vojvoda toliko stal pod vplivom kanclerja Andree, da je prepovedal izdati že pripravljeni cerkveni red, ki ga je bil sestavil Trubar za tisk. Namesto njega se je imel natisniti Andreov. Razpor je trajal par let med Trubarjem in Andreo, med vojvodo Krištofom in kranjskim plemstvom, dokler ni l. 1564., ko je po smrti cesarja Ferdinanda zavladal vojvoda Karol nad južnimi deželami, ta takoj pri svojem nastopu prepovedal sploh izdati in tiskati kak cerkveni red. Trubar se je bil med tem povrnil v Ljubljano. V tem času so izšle njegove »Duhovne Peisni«.

Nastop nadvojvode Karola je stanove nekoliko ostrašil, toda Trubar jim je poslal pisano pridigo »Pomisleki in nasveti«, ki v njih kliče stanovom, naj vstrajajo v svojem boju in naj bodo odkriti kristjani in naj spoznavajo svojo vero v vsaki nevarnosti, pismeno, ustno in javno.

Veter, ki je zavel iz Gradca, ni bil posebno prijazen reformaciji in nadvojvoda je zahteval, da izženo stanovi Trubarja po dveh mesecih iz dežele. Stanovi so se zbrali v obrambo Trubarja, toda nadvojvoda se

*) Poleg Martina Luthra sta nastopila še dva druga reformatorja Calvin v Genovi in Ziwingli v Švici, ki sta se od Luthra v nekaterih naukih ločila; ortodoksni nemški protestantje so odklanjali njiju nauke kot zmote, prav tako kakor nauke katoliške cerkve. Tako se je rodila takoj nova cerkev. Reformacija pa je imela drug namen, ki se izpolnjuje šele danes.

ni dal omehčati, spor med stanovi in njim je postajal čim dalje resnejši, in tako je moral l. 1565. Trubar s svojo družino zapustiti domovino, za slovo je pustil v svoji hiši le obširno knjižnico, ki jo je prepustil v porabo »cerkvi in šoli« ter s tem položil temelj prvi večji knjižnici na Kranjskem. Slutil je čase, ki so prihajali.

S prijatelji na Virtemberškem je bil Trubar med tem v pismeni zvezi in ko se je vrnil tja, so ga radostno vsprejeli. Tiskarna v Urachu je med tem nadaljevala svoje delo, dasi je nje ustanovnik, blagi baron Ungnad že med tem umrl (27. dec. 1564). Tudi vojvoda je ostal naklonjen slovenskim izgnancem in je Trubarju, ki je bil sedaj brez službe, podelil župnijo Laufen ob Nekarju. Tu je napisal predgovor k svojemu Psalterju, ki je izšel l. 1566. Da bi bil slovenskemu podjetju bliže, prestavil ga je vojvoda v Derendingen pri Tibingi. Delo reformacije je hotel Trubar zanesti po vsem slovanskem jugu, da, hotel je celo s čistim naukom Kristovim vplivati na bosenske in slavonske odpadnike, ki so bili prestopili k mohamedanstvu. Hotel je na ta način pridobiti samega sultana in tako pridobiti južnim poteptanim in izčrpanim deželam zaželjeni mir. Takó veliko nado je stavil slovenski reformator v moč nauka ljubezni. L. 1567. so se mudili slovenski stanovi na dvoru nadvojvode Karola, da bi izprosili Trubarju vrnitev v domovino. Med tem je Trubar (1. jun. l. 1567.) naenkrat prišel v Ljubljano, kjer je uredil najnujše zadeve, in se je obenem sešel z Uzraim begom, ki ga je bil hrabri Herbart Turjaški vjel v bitvi pri Novi (l. 1566.). Uzraim beg je bil odpadnik, bosenski paša, in pokazalo se je takoj, da mohamedanec drži več na svoj koran, nego na evangelij. Trubar je takoj nato odšel iz domovine, ki je ni videl nikdar več.

Prošnje deželnih stanov so bile zaman in samoturški nemiri so zadrževali jezuitsko sapo, ki je hotela iz Gradca proti jugu. Trubar je posvetil svoje moči zopet tiskarni in prestavljanju novih knjig. Prišle so med tem razne težave. Vojvoda Krištof Virtemberški je umrl (l. 1568.), deželni stanovi pa so morali toliko prispevati na obrambo domovine, da niso mogli zdatno podpirati izdajanja novih knjig. Starost je pritiskala na slovenskega reformatorja-izgnanca in zato je skrbel za svoj naraščaj. Po dva kranjska študenta sta uživala Tüffernovo štipendijo v Tibingi, tam je podpiral vse, ki so se hoteli spopolniti v svojem znanju. L. 1582 je izdal drugi del novega testamenta, kjer se je v predgovoru poslovil od Slovencev: »Vaš stari zvesti pastir Trubar od Slovenov slovo jemlje.« Med tem pa se je že pripravljalo največje delo slovenskih reformatorjev: celo sv. pismo. Prestavil ga je Trubarjev učenec in naslednik Jurij Dalmatin. L. 1584. je izšla ta krasna slovenska knjiga in z njo vred prva slovnica slovenska od Adama Bohoriča. Misliti si moremo, koliko truda, skrbi in stroškov je stala tedanja slovenska biblija, s kakim navdušenjem je bila pozdravljena in kako radost so imeli delavni reformatorji po dokončanem velikem delu. Bil je to na stara leta gotovo jeden najveselejših trenutkov onega, ki je delo pred tridesetimi leti z negotovostjo začel. In vse ovire je zmagala delavnost, vstrajnost in nepremagljiva volja.

Dasi se je Trubar že l. 1582. poslovil »od Slovenov«, je vendar prav do svoje smrti nadaljeval svoje delo, prestavil je konkordijsko formulo in Luthrovo Postilo, ki jo je izdal po njegovi smrti mlajši njegov sin Felicijan Trubar. Tri dni pred smrtjo je še onemogli bolnik narekoval prestavo svojemu sinu. Tako se je v

miru sredi ljubljenih domačih končalo delavno, nemirno življenje slovenskega reformatorja v daljnem tujem mestu. 29. junija 1586 je umrl Primož Trubar v Derendingenu. Njegov pogreb je kazal, kako visoko so v tujini cenili našega moža, kajti pogreba so se udeležile slavne osebe iz Tibinge in iz bližnjih mest. Kancler dr. Jakob Andrea je govoril nagrobni govor,*) in slavni humanist Martin Grusius (nem. Kraus) mu je napisal na grob te klasične vrste, ki govore o celem njegovem delu, življenju in značaju:**)

»Vir tumulo hoc sanctus de Slava est gente sepultus,
Primus, qui Christi praeco fidelis erat.
Imbuit hic primus vera pietate Labacum,
Expulsus Domini nomine multa tulit.
Rotenburger habuit fidum Tuberana ministrum,
Caupidoni docuit voce sonante Deum.
Auracum capit hinc in Wirtembergide terra,
Lanfaque doctorem post Deredinga diu.
Transtulit in patriam divina volumina linguam,
sparsit in eoas dogmata sancta plagas.
Pauperibus pater hospitibus quoque portus et aura,
vita et canitie, quam venerandus erat!
Pulchre certavit, cursum ratione peregit,
servavit bene, quam debuit usque fidem.
Magno ergo nunc cum Paulo gerit ille coronam,
tempore quae nullo marceat aetheream.«

(Slovenski prevod se glasi:)

»Mož v tem grobu leži, mož svét iz slovenskega roda,
Primož, ki bil je glasnik Kristusa svojega zvest.

*) Tiskan v Tibingi 1586.

**) Ta napis se še danes čita na njegovem grobu v Derendingenu.

Prvi napolnil je on s pobožnostjo pravo Ljubljano,
'z doma prognan je povsod božjo besedo glasil.
Rotenburg v njem imel je zvestega oznanjevalca,
v Kemptenu on je slavil z glasom donečim Boga.
Urach nato ga vsprejel spet v virtemberško je zemljo,
v Laufenu bil učenik in v Derendingi potem.
V jezik domači on prvi prestavil je svete bil knjige,
božjo besedo glasil daleč na vshodni je kraj.
Revežem oče je bil in gostom prijatelj, podpornik,
delo, življenje, kakó bilo je vredno časti!
Hrabro se je bojeval in modro končal je življenje,
hranil je nauk čistó, ki ga je vedno učil.
Slava njegova zato bo s Pavlom enako mu večna,
ki ne uniči je čas, ki bo ostala na vek.«

* * *

Končano je bilo življenje, toda delo je ostalo. Kakor trdna podlaga je ostalo njegovo delo, ki so ga nadaljevali novi delavci.

Bolj in bolj je bilo čutiti boj Avstrije proti protestantom. Slovenski stanovi so si sicer priborili l. 1568. in 1572. od nadvojvode Karola, ki je bil zaradi boja v veliki stiski, znatne svoboščine v verskih zadevah, ki pa jih je nadvojvoda skušal od leta do leta prikrajšati. To posebno potem, ko se je oženil z bavarsko princezino Marijo, veliko prijateljico jezuitov. Po njenem prihodu začne zmagovati jezuitizem najprej na Štajerskem in od tod je silil na Kranjsko. Tako so Bavarci, ki je njih klerikalstvo svetovno znano, dvakrat odločilno posegli v našo zgodovino: za časa Tasila (pokristjanjenje Slovencev) in za časa reformacije.

Naslednik vitemberškega vojvode, Ludovik, je bil vnet lovec in se je malo brigal za slovenske protestante, tako je počasi tiskarna v Urachu prenehala, zato pa se je ustanovila l. 1575. protestantska tiskarna v Ljubljani pod vodstvom Jan. Mandelca. Izdala je nekaj protestantskih knjig. Toda l. 1580. je bil Mandelc prognan in tiskarna je prešla v druge roke in nazadnje je prenehala.

Kot nasprotne sile, ki so uničevale kulturno delo reformacije, moramo poleg ovir, ki so se stavile iz Gradca, predvsem označiti: turške boje, bolezni in kmečke upore. Turški navali so bili vsako leto hujši, zemlja je bila steptana, narod izčrpan, dežela in plemstvo sta morala žrtvovati vedno za nov vojni davek, ki pa ni nič zalegel, kajti, dočim se je cesar boril doma s krivoverci protestanti, ni našel niti sil niti časa, da bi šel braniti svoje južne dežele pred mohamedani. Tako so bile dežele navezane na svojo obrambo in slovenski ter hrvatski narod si morata šteti v svojo zaslugo, da sta zabranila vhd Osmanov v Nemčijo. Pri neprestanih vpadih so bile vasi požgane, mesta uničena, narod je zgubil imetje. Pri tem so se pojavile bolezni, kuga je razsajala v Ljubljani 1564. l. in se je pojavila zopet in zopet. Skupno breme, ki je ležalo na deželi, na plemstvu, na meščanih in na kmetih, vedno novi davki in izsesavanje je budilo nevoljo posebno v narodu, ki je najbolj čutil težo časa. Kmečki upori iz leta 1515., ki so se nesrečno končali za kmete, so ostali narodu v spominu, in misel na nje se je vedno znova ponavljala. Vedni boji in požiganja so uničili narodu domovje, ljudstvo je podivjalo in se je navadilo samo boja. Misel na kmečki upor se je razvnela posebno l. 1571., ko so se kmetje uprli na Hrvatskem proti krutemu grajščaku Tahyju. Zbrala se je velika kmečka vojska, ki je za-

čela napadati gradove a l. 1573. je bila razbita pri Brežicah. Da je v takih časih bil preslišan glas ljubezni, je razumljivo, in pri tem je bilo uničeno marsikatero kulturno delo reformacije. Tudi verski moment je igral svojo ulogo, kajti ni dvoma, da se je od katoliške strani ščuvalo proti protestantovski gospodi, ki je bila glavna zaščitnica reformacije. Napačno pa bi bilo misliti, da se je katoliški narod bori proti protestantskim grajščakom. Kmečki upori so bili splošni znak te dobe in so se pojavili že pred reformacijo, napadali so enako samostane, cerkve in gradove. Bili so predvsem socialni boji, posledica razmer in položaja kmeta v srednjem veku: podjarmljenje ljudstva pod grajščake posvetnega in duhovskega stanu je prinesla seboj katoliška cerkev. In sedaj, ko se je naenkrat glasil evangelij ljubezni in bratstva*), je zatirano ljudstvo prijelo orožje v svoje osvobojenje. Pojavljaji so se ti boji po celi Evropi in bili s silo uničeni. Pogosto so se pri tem pojavljali pravi izrodki socializma in komunizma, ki so propadli sami v sebi, ker se čas bratstva, ljubezni in čistega krščanstva še ni vrnil, z razvojem prihaja ta doba šele v našem času. Razumljivo je torej, če se trdi, da je bil v teh časih kakor povsod tudi pri nas grozen moralen propad, ki je bil posledica bojev celega stoletja. Ko je iz teh verskih prekucij nastala strašna tridesetletna vojna (1618—1648), ki je uničila skoraj celo Evropo in predvsem češko zemljo, je nastopil po nji jeden največjih mož tedanje dobe, Čeh Jan Amos Komenský, največji pedagog nove dobe ter je govoril velike besede: »Posebno sedaj, ko je naša češka domovina in cela Evropa

*) Reformacija pomeni pred vsem: povrnitev k prvotnemu kristjanstvu.

izčrpana po vojni, je treba postaviti šolo in v nji vzgojiti ljudstvo.« Res, ti boji so bili prenovljenje Evrope, po nji se je imelo začeti novo življenje. In slovenska reformacija je pripravila vse predpogoje, da bi se bil iz teh hudih časov dvignil narod k novi kulturi in rastel z drugimi sosednimi narodi. Dala je reformacija narodu: pismeni jezik, slovensko knjigo in šolo. To je bila podlaga, ki bi se bilo na nji po uničujočih bojih zidalo novo življenje. Na tej podlagi bi bil narod zmožen kulture, napredka, razvoja. Toda prišel je sovražnik, ki je uničil vse to, uničil je podlago ter strmoglavil narod v 200letno tmo, iz katere si do danes nismo opomogli. Jeden največjih zločinov na telesu slovenskega naroda, kajti s tem so bile v izčrpanem, obupanem narodu uničene poslednje samostojne sile, ki si je mogel z njimi opomoči in rešiti! Odmeve tega čina čutimo še danes v nesamostojnosti in v hlapčevski naturi našega naroda, ki je postal tako orodje tujih rok.

L. 1596. so prišli jezuitje v Ljubljano. Dolgo si niso upali iz Gradca na jug in tudi sedaj jim ni hotelo takoj delo od rok. Ljubljana je bila protestantska in dežela je bila še polna predikantov. Večji kraji, kakor: Bled, Lesce, Kranj, Škofja Loka, Kamnik, Vipava, Postojna, Novo Mesto, Metlika, Krško, Radeče, Višnja Gora, so zvesto branili svoje učenike proti bolj in bolj drznim napadom katolikov. Boj, ki se je poslej začel, je bil boj na življenje in smrt. *) L. 1590. je umrl nadvojvoda Karol, in

*) Gl. Dimitz, Zgod. Kranjske. II. 20—114. Tako so se borili predikantje: Weixler v Krškem, Fašnik na Bledu, Kuplenik v Lescah, Stradiot v Ipavi, Gr. Vlahovič v Metliki, Hočevnar v Višnji Gori, Gr. Maček v Radečah, Jurij Knafelj v Kranju, Sivčič na Krasu in drugi drugod. Isti boj se je vnel zoper šole in učitelje.

nasledoval ga je od l. 1596. sin Ferdinand, ki ga je vzgojila nadvojvodinja Marija v popolnoma jezuitskem duhu. On ni hotel nič vedeti o svoboščinah, ki jih je bil podelil njegov oče slovenskemu plemstvu. Postavil si je za življenjski cilj uničiti protestante. Posrečilo se mu je to, krvavo je bilo njegovo delo. Ubil in uničil je s tem dva naroda: češkega in slovenskega. Slovence je uničil z enim samim škofom Hrenom in nekaj jezuiti (1600), Čeha pa je l. 1620. pobil na Beli Gori pri Pragi. Da je bila zmaga nad Slovenci tako lahka, je iskati vzrok predvsem v tem: prvič so bili leta 1590. že vsi starejši navdušeni reformatorji mrtvi (Trubar, Dalmatin, Juričič), in tako je manjkalo budilne delavne sile ter energičnega odpora; drugič: plemstvo je bilo po bojih izčrpano, in ko so Slovenci zmagali l. 1592. Turke pri Sisku, je bila za nekaj časa turška nevarnost odstranjena in Slovenci so za plačilo dobili iz Gradca jezuite, kajti Ferdinandu zdaj ni bilo več treba pogajati se s plemstvom; tretjič po bojih uničeni narod ni imel sile, da bi se vrgel v nov boj proti nepremagljivi sili, želel si je miru in je v njem našel smrt.

L. 1598. je prenehala protestantska gimnazija v Ljubljani. Pomanjkanje denarja in staro pravilo »inter arma silent musae«*) jo je uničilo. Manjkalo je v nji zdravih kmečkih sinov, ki jim je bila zaradi razmer zaprta pot k izobrazbi. Ko je zavel strog veter iz Gradca, polastila se je nekdanj tako vnetih meščanov malodušnost. L. 1597. je postal Hren škof ljubljanski. Spravil se je s svojimi jezuiti na delo, ki ga je v dvajsetih letih dokončal »v večjo čast božjo«. Papež sam je dal 40.000 skudov, da je dobil nazaj slovensko

*) Med orožjem molče umetnosti.

zemljo, izvestno dobro naložen kapital, ki se še danes rentira. 1. novembra 1598. je zavzel škof protestantsko cerkev sv. Elizabete v špitalu, razbil je protestantske oltarje in raztrgal slovenske protestantske knjige.*) Stanovi in meščanje so se med tem zbrali na magistratu, kjer se je govorila nemška in slovenska pridiga. S tem je bilo uničeno ognjišče reformacije. Temu je sledilo preganjanje predikantov in sežiganje slovenskih protestantskih knjig. Dne 29. decembra 1600 je zgorelo na ljubljanskem trgu osem voz slovenskih protestantskih knjig, 9. januarja 1601 zopet trije vozovi, 17. februarja je bil tak luteranski kres v Kranju in 10. marca so razstrelili v Radovljici protestantsko cerkev. S takim kulturnim delom je šel škof Hren pridigovat po deželi, to je vsebina protireformacije. Skupni odpor štajerskih, koroških in kranjskih stanov proti temu početju je bil brezuspešen, obramba kulture se je nazvala izdajalstvo. Verska svoboda je bila uničena, do časov, ko se je reklo biti katoličan ali oditi iz dežele ni bilo več daleč. Oči vseh so se takrat obračale na Čehe. Toda poraz na Beli Gori je odločil za vselej.

Spomladi l. 1600. so zapuščali zadnji predikantje domovino. Skrivali so se po gradovih in čakali ugodne rešitve. Toda zaman. Zlata doba reformacije se ni imela vrniti več. Med zadnjimi predikanti najdemo imena M. Kumprecht (Kamnik), Znojilšek, Vurič, Dan. Xylander, Jurij Klemens, Gregor Sitarič, Dobranski (navdušen predikant, prej na Koroškem), Slivec (Žužemberk). Poslednji je zapuščal kranjsko zemljo Felicijan Trubar, ki je bil pridigar v Ljubljani in nekaj časa tudi vodja gimnazije.

*) Ponoči so bila trupla protestantskih mrličev, tam pokopanih, v Ljubljano pometana.

Na štajerski meji je čakal odločitve, ali se bo smel vrniti v domovino svojega očeta. Preganjan od katolikov je pobegnil na Nemško, kjer je postal pastor in je tam umrl (v Grünthalu na Virtemberškem).

In zgodilo se je, kakor je pisano: udari pastirja in razkropile se bodo ovce. Predikantje so bili pregnani, knjige sežgane, šole opuščene. Jezuitje so posedli deželo. Počasi je v narodu izginil spomin na reformacijo, tembolj, ker so boji na vshodu pokrili nje čas. Oživela se je s časom le povest o Juriju Kobili in o slovenskem Luthru Martinu, ker je na njega spominjalo podobno ime Primož Trubar. In nam samim je prinesel dobo pred oči šele današnji čas.

* * *

Pomen reformacije za slovenski narod vidimo predvsem v sledečih stvareh:

1. Poglabljanje verskega čuta, ki pomeni spopolnjenje našega notranjega življenja, v smislu kristjanstva. Reformacija je nastopila kot odpor proti izprijeni cerkvi in brezvestni duhovščini. Nastopila je boj proti zlorabi verskega čuta od strani cerkve in duhovščine. Postavila je svobodo čustva in vesti s tem, da je postavila čisto vero nad vse drugo ter pustila posamezniku prostost v razlagi pisma in evangelija (individualizem). S tem je dvignila človeka k svobodnemu mišljenju.

2. Reformacija je postavila na mesto srednjeveške cerkvene latinščine narodne jezike ter je podala prva bogoslužje in knjige v narodnem jeziku, moremo v nji najti prvo zavest narodnosti (nacionalizem). Za Slovence, ki doslej sploh niso imeli svojega pismenega jezika pomeni to začetek kulturnega življenja.

3. Reformacija sama, kot prenovljenje kristjanstva, je peljala k narodu (demokratizem) in je nosila v sebi prve ideje splošnega bratskega življenja na podlagi medsebojne ljubezni (socializem). Slovenska reformacija je prešinila vse sloje ter je globoko pretresla vse naše življenje; drugi boji so uničili nje sadove. Za nas pomeni naša reformacija naše pre-rojenje, nje nasilni konec pomeni smrt naroda.

4. V šestnajstem stoletju je stal narod slovenski med dvema novima svetovoma: med renesanco, ki je vstala v Italiji, in med reformacijo, ki je odmevala od severa. Našli smo v sebi moči, da smo se pridružili sočasni kulturi ter se seznanili s kulturnim svetom. S tem, da se je domače plemstvo zavezlo za slovensko knjigo, je bila postavljena možnost, da bi bila imela slovenska kultura i poslej podpornikov in prijateljev od najvišjih do najnižjih slojev (kulturni pomen).

5. S tem, da se je k slovenskemu tisku pridružil tudi hrvatski tisk, je bila položena podlaga skupnega ali vsaj vspeorednega dela s Hrvati, ki bi bila peljala k vedno ožjim stikom, kar bi bilo ugodno vplivalo tembolj v prejšnjih časih, ko smo bili zvezani tudi politično. Uresničenje ilirske ideje je bilo takrat najbolj mogoče (jugoslovanska smer.)

6. Reformacija je vzbudila s svojimi knjigami živo življenje posebno na narodni meji, kjer so med tem padali že Slovenci v tuje roke. Kot slovenska ideja je vzbudila odpor proti tujstvu, posebno ker niti italijanska niti nemška reformacija ni bila na meji tako silna kakor slovenska (Trst, Celje, Koroško). Reformacija je imela vse predpogoje dvigniti idejo celokupnosti

med Slovenci in zavarovati trdno njih meje (vseslovenska smer reformacije).*)

7. Poleg narodne knjige je naravno morala ustanoviti reformacija šolo; nje čas pomeni prenovljenje narodnega šolstva (Luther, Melanchthon, Sturm, Andrea, Ratke, Komenský, pri nas: Budina, Bohorič, Spindler). Narodna šola je bila predpogoj narodovega napredka in je imela namen peljati narod k skupni vzgoji, k nramnosti in izobrazbi (pedagogični pomen reformacije).

8. Reformacija pušča vedi prosto pot razvoja, je vedno zmožna napredka, poglobljenja. V svobodi prepričanja in vesti se vzdaja sila posameznika, samozavest. Leži v nji zdrav življenjski nazor, razvit v prepričanju in umsko utemeljen, v tem raste sila posameznika in sila naroda. Doba slovenske reformacije kaže nam v ospredju silne, energične in odločne, prepričane ljudi, zato vidimo v nji ju naško dobo naroda. Ko smo prenehali boj, smo padli. Boj za svobodo misli je prinesel gospodarski napredek protest. dežel.

*) Ranke trdi, da ni bilo nikdar večje prilžnosti za zedinjenje nemškega naroda kakor ravno v začetku reformacije: »Nemški duh si je bil v svesti, da je prišla doba njegove zrelosti«. In iz mnogih dejstev in izrekov raznih naših reformatorjev se da sklepati tudi na zavest slovenske celokupnosti. V predgovoru h Katekizmu (l. 1550.) pošilja Trubar milost in mir »vsem Slouencom«, v predgovoru k drugi izdaji Katekizma (l. 1555.) »vsem vernim kerščenikom tiga krainskiga inu slouenskiga jezika«, v predgovoru k Evangeliju sv. Matevža (l. 1555.) pa »tei praui cerqui božy tiga slouenskiga iezika« — kar znači: narodno slovensko cerkev. (Gl. Trubar: predgovor k Evangeliju sv. Matevža, Seb. Krelj: predgovor k Postili, A. Bohorič: predgovor k Slovnici i. dr.)

Govorim - li o reformaciji, ne govorim o protestantizmu. Protestantizem je postal druga cerkev, in kako je bila v njem svoboda omejena, smo videli iz par slučajev v življenju Primoža Trubarja. Mesto mesenega papeža je protestantizem postavil papirnatega, biblijo. Tudi slovenska reformacija se je združila s protestantizmom, razmere same so jo vsilile v to, posebno, ko je postala gmotno odvisna. Za popolno reformacijo čas ni bil zrel, a z njo je bil storjen korak k popolni reformaciji. Danes, ko vemo, da ni biblija nič drugega, nego stara židovska knjiga bajk in polresničnih zgodovinskih spominov,*) danes ko vemo, da evangelij ni čista resnica, da je nastal šele v prvem in drugem stol. po Kr. brez razsvetljenja sv. Duha,**) ne more nam to biti več kriterij resnice; zato se danes reformacija nadaljuje v duhu in resnici, um nam je vodnik, sodnik srce. Izstopanje iz cerkev in vedno silnejši klic po svobodi prepričanja in vesti nam je jasen dokaz, da smo v dobi nove reformacije. Popularizacija ved, socializacija umetnosti, razširjenje knjig, množica šol, splošni kulturni nivô, politična in občanska svoboda, ustanove in naredbe humanitete, ki jih čas prve reformacije še ni poznal, vse to nam omogočuje danes popolno reformacijo v duševnem smislu. In k tej reformaciji ljudstvo prihaja. Cerkvè današnjih časov ni nič boljša od katoliške cerkve pred in za časa reformacije. Lahko rečemo, da je cerkev po reformaciji še več grešila proti človeštvu nego prej. In danes leži nad narodi, tlači jih v tmo in jih uničuje, omejujoč svobodo posameznika zlorablja verski čut in neizobrazbo ljudstva. Zato smo danes reformatorji;

*) Gl. Delitzch, Babel und Bibel.

**) Gl. Naše doba: Stéhule, Kdaj je nastal Novi zakon?

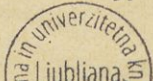
ne jeden — vsi. Danes se ne borimo za biblijo in evangelij, borimo se za svobodo duha, za svobodo besede in mišljenja, ne ustvarjamo novih konfesij in cerkev, ampak nepriznavajoč posrednika med človekom in Bogom, ker je posrednik tudi človek, hočemo človeka svobodnega, ki sam v sebi najde Boga in silo, živo vero, ki ga vodi k njemu, ako veruje vanj, ako ne, hodi prirodno pot prirode, zavedajoč se, da je atom neskončnosti. Stojimo na prehodu, na pragu novega življenja postavljenega na podlago vede, spopolnjenega v zunanjem, socialnem oziru, poglobljenega v notranjem, duševnem. S tem gremo v boj za svobodo prepričanja in vesti z isto vnemo in navdušenjem kakor so šli prvi reformatorji, gremo v boj proti istim predsodkom, proti isti cerkvi, proti isti zlorabi verskega čustva. Zato je naše delo kulturno, kakor je bilo delo reformacije, je narodno, je slovensko, je socialno. Je silnejše zaradi sredstev in sil, ki jih je seboj prinesel čas, je trajnejše zaradi stalnosti idej, ki gremo za nje v boj. Boj nam je kulturno delo in njega uspeh bo končna zmaga kulture nad neizobrazbo. V tem pa leži sila naroda.

»Češki narod ne more biti klerikalen,« je zapisal prof. Masaryk, »vsa naša sila pomeni boj proti Rimu«,*) in isto moramo reči mi, če se spomnimo svoje reformacije, katere kulturno delo je ustavila in ubila rimska cerkev in nje jezuiti. Ne more biti drugače, kakor da ves naš boj velja tej cerkvi, temu Rimu. V tem je naša zmaga in poraz. In v znamenju tega boja slavimo štiri-stoletnico rojstva svojega prvega reformatorja, začetnika slovenske kulture — Primoža Trubarja.

*) Gl. Naše doba, Rim. 1907.

Pravimo, da smo narod brez zgodovine. Imamo zgodovino, veliko in žalostno zgodovino. Bilo bi čas vsesti se in napisati enkrat, od kod je prišla ta žalostna zgodovina. In od kod je prišel žalostni današnji čas?... In v vsej svoji žalostni preteklosti imamo eno svetlo jasno dobo, dobo boja, odločnega boja proti Rimu, imamo svoj junaški čas, ki s slavo stoji zapisan v zgodovini naroda — to je čas slovenske reformacije.

Nje prvoboritelj nam bodi vzor vstrajnosti v delu in odločnosti v boju, nje prva doba pa nam kaži pot, ki nam jo je hoditi, ko nadaljujemo delo in boj slovenskih reformatorjev.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIZNICA

GS

I 705 901

200818116

COBISS ©